

УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94: 327 (047) “1917/1921”

Ігор Дацків

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.)

У статті здійснено спробу встановити, яким чином формувалися міжнародні відносини в період Української національної революції 1917–1921 років національними урядами. Автор аналізує еволюцію українсько-французьких дипломатичних відносин та їх значення для України.

Ключові слова: дипломатія, договір, переговори, Антанта, Директорія УНР.

В історії українсько-французьких взаємин важливе місце займає період 1917–1921 рр. Українсько-французькі відносини є потужним і багатющим пластом європейської історії, політики та культури. Знаходячись по обидва боки європейського простору, Україна і Франція завжди тяжіли одна до одної, збагачуючи цей простір розгалуженими відносинами у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Іншими словами, дві країни внесли і продовжують вносити помітну лепту в розвиток традицій європейського співжиття, які нині вважаються своєрідним еталоном успішного міжлюдського співіснування.

Загалом історія відносин між Україною та Францією відбиває сторінки не тільки конструктивної співпраці, позитивної традиції взаємин, а й конфліктних періодів у відносинах, сповнених суперечностей, трагічних випробувань. Об'єктивний науковий аналіз взаємовідносин українського та французького народів дасть можливість глибше осмислити та оволодіти досвідом минулого співробітництва, що є важливим елементом формування й реалізації двосторонніх відносин у сучасних умовах, для прогнозування їх майбутньої взаємовигідної співпраці у об'єднаній Європі.

Дослідження цієї проблеми є важливим і актуальним не лише в контексті історичного вивчення історії українсько-французьких відносин, але й з точки зору з'ясування внеску України у європейський політичний процес.

Як зазначав на Третньому міжнародному конгресі українців відомий історик В. Верстюк, аналізу історіографії доби 1917–1921 рр., навіть радянської, не існує. В той же час, не бракує слушних зауважень щодо стану дослідженості зовнішньополітичної доктрини УНР. У своєму виступі на Всеукраїнській науковій конференції у Харкові “Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи” (листопад 1995 р.) В. Солдатенко поставив перед дослідниками низку завдань, які неможливо реалізувати без інтенсивної аналітичної праці. Це, насамперед, – вивчити процес переплетіння соціальних, національних та міжнародних чинників, демократичних устремлінь і державотворчих зусиль, комплексно оцінити зовнішні та внутрішні чинники, які сприяли або заважали революційно-визвольним задумам, подати зв'язок подій в Україні із загальноєвропейськими тенденціями [1, с. 261].

Щоб мати можливість для вироблення кваліфікованих рекомендацій сучасним дипломатам і політикам, історики зобов'язані уважно вивчити зміст і причини невдач зовнішньополітичної діяльності під час Української революції, зважаючи

на значну кількість аналогій із сьогоденним життям України. Це завдання навіть теоретично неможливо виконати без масштабного аналізу, поряд із українською літературою, також і наукового доробку істориків української діаспори, вчених далекого зарубіжжя. Тільки в такому разі можливо оцінити ступінь повноти, рівень, напрям і методи вивчення зовнішньої політики України, усунути неадекватні реаліям історичного процесу судження та висновки.

Добре відомо, що в працях дослідників УРСР протягом 70-и років панував догматизм, хронічними хворобами стали замовчування та перекручування фактичного матеріалу. На думку деяких авторів, міжнародна діяльність Директорії досліджувалася в УРСР виключно з позицій русоцентризму, при цьому всіляко замовчувалася зовнішньополітична діяльність у перші десятиліття ХХ ст. [2, с. 142–143]. Незважаючи на певні ідеологічні нашарування, із вітчизняних дослідників, які у своїх працях торкалися проблем Директорії УНР, значний інтерес мають монографії А. Лихолата, Р. Симоненка, О. Карпенка, І. Рибалка та ін. [3].

Значний інтерес мають свідчення учасників визвольних змагань доби УНР, голів самостійницьких урядів та Ради Народних Міністрів, діячів зовнішньополітичного відомства, українських дипломатів. Це праці В. Винниченка, М. Грушевського, В. Грекова, О. Доценка, А. Марголіна, І. Мазепи, С. Петлюри та ін. [4]. Переговори в Одесі та Бірзулі, спроби Директорії вплинути на голів урядів великих держав щодо звернення їхньої уваги на українську справу під час роботи Паризької мирної конференції докладно аналізуються заступником міністра закордонних справ А. Марголіним. Беручи активну участь у зовнішньополітичній діяльності, автор намагається дати об'єктивну оцінку діям українського проводу у пошуках контактів із країнами Заходу.

З проголошенням незалежності України відкрилась завіса замовчування історичної правди. Стало можливим звернутись до історичної спадщини першої чверті ХХ сторіччя, по-новому глянути не лише на процес становлення української державності в контексті внутрішньої політики, а й підійти до розв'язання проблем міжнародного визнання та міжнародних відносин України і її місця у політиці провідної на той час сили – Антанти. Вартими уваги є наукові публікації Д. Будкова, Д. Веденєєва, О. Рубльова, О. Рєєнта, Н. Городні, М. Держалюка, О. Кучика, В. Соловйової, І. Дацківа та інших авторів, присвячені різним аспектам міжнародних стосунків України [5].

Від самого початку до кінця свого існування українська держава доби Директорії перебувала у надзвичайно складній геополітичній ситуації. “Україна опинилася між молотом і ковадлом, – слушно відзначав її прем'єр-міністр І. Мазепа. – З одного боку наступала більшовицька Москва, а з другого проти України мобілізувалися сили “білої Росії” за допомогою Антанти” [6, с. 73].

Отже, розглядаючи проблеми зовнішньої політики Директорії УНР на першому (київському) етапі її існування, з урахуванням її міжнародного становища, було очевидним, що Україна без потужної зовнішньої підтримки не могла захистити свою незалежність. Власне, це усвідомлювали і її провідники. Та, на жаль, серед них не було єдності й розуміння, що слід було вектор зовнішньої політики негайно перевести на країни Антанти.

Аналізуючи геополітичну ситуацію в Європі наприкінці 1918 р. та причини невизначеності зовнішньополітичної орієнтації проводу України, доречно відзначити, що члени Директорії перебували під впливом зовнішньополітичних масштабних змін, які супроводжувались завершенням світової війни. Їх можна було б визнати фейерверком революцій. До революції на теренах колишньої Російської імперії додалися революції в Німеччині та Австро-Угорщині. Для національно заангажованих сил це був момент творення національних держав.

На національні квартири розпалась не лише Росія, а й клаптикова Габсбурзька монархія. Для України першорядне значення мало проголошення на території Східної Галичини Західноукраїнської Народної Республіки, а також відродження Речі Посполитої Другої. Становлення цих держав швидко переросло в польсько-українську війну на Заході, тоді як на Сході визрівав черговий більшовицько-український конфлікт. Це вносило в проблему формування стратегії державотворення додаткові складнощі. Все говорило про те, що якогось особного українського шляху в подібній ситуації не може бути. Тоді постала дилема вибору. Або шукати шляхи до союзу з Антантою, або порозуміння з більшовиками й чекати перемоги світової революції. Тим більше, що й Антанта й Радянська Росія в цей момент не випускала Україну з поля свого зору, зробили її об'єктом своїх мілітарних планів [7, с. 296–297]. Такої ж точки зору щодо оцінки ситуації дотримується український історик з діаспори О. Субтельний. Наголошуючи на шкідливий вплив відсутності єдності в керівництві УНР в проблемі міжнародної політики, він відзначає: “Конфлікт між фракціями поширився на царину зовнішніх стосунків. У грудні 1918 р. Антанта, й насамперед Франція, висадила в Одесі та інших чорноморських портах 60-тисячне військо” [8, с. 316].

Розглядаючи відношення Антанти щодо України, насамперед доречно відзначити, що після переможного закінчення світової війни провідну роль у формуванні зовнішньої політики альянсів зайняла Франція, яка зробила найбільш вагомий внесок у перемогу. Її позиція була вирішальною у ході Паризької мирної конференції, де вирішувалися долі народів і країн Європи, зокрема України. Незважаючи на започатковані ще Центральною Радою восени 1917 р. стосунки з Францією та спроби дипломатії Гетьманату їх розвинути й скріпити на основі загальних інтересів щодо боротьби з більшовицькою Москвою та висловленого П. Скоропадським маніфесту про федерацію з білою Росією, Париж не виявляв бажання розвивати відносини з новою владою – Директорією УНР. Україна, як самостійна держава, не вписувалася в тогочасні плани країн-переможниць. Найменше була зацікавлена в існуванні державної України Франція. Уряд цієї країни в намаганні ослабити переможену Німеччину бачив на карті Європи її противагу – не комуністичну “неподільну” Росію та “велику” Польщу. Вони ж були одвічними історичними опонентами самостійної української держави. Англія та США також були не проти “неподільної”, а тому вагомим заперечень проти такої позиції Франції не висували і навіть підтримували її [9, с. 42–43].

Важливу роль у формуванні ставлення Франції до України відігравав її віце-консул в Одесі Еміліо Енно – єдиний на той час представник Антанти в Україні. Цей дипломат тривалий час перебував у Росії, до речі, мав дружину – росіянку, й був непохитним прихильником ідеї відновлення єдиної Росії силами виключно Добровольчої армії генерала Антона Денікіна. Він не визнавав існування не лише незалежної України, але й інших державних утворень на території постімперської Росії. Звичайно, Е. Енно мав великий вплив на позицію як Франції, так і інших країн Антанти щодо України, які розглядали національні проблеми новоутворених держав та українську проблему складовими перш за все “російської” у контексті майбутнього адміністративно-територіального устрою в Східній Європі. Це особливо проявилось на широкій нараді в Яссах, скликаній на початку листопада 1918 р. за ініціативою Енно та групи російських діячів (А. Кривошеїн, В. Гурко, П. Мілюков, М. Маргуліс та ін.). Нарада розглядала становище на Півдні Росії та завдання Антанти у вирішенні російської проблеми. Нарада опрацювала й надіслала країнам Антанти та Верховному командуванню Меморандум, в якому висловлювалося прагнення, щоб Антанта негайно надала усіляку допомогу Добровольчій армії Денікіна як єдиній силі, здатній перемогти

більшовиків і відновити “єдину й неподільну Росію”. 23 листопада в одеській пресі було оприлюднено Декларацію “До населення Півдня Росії”, у якій наголошувалося, що Антанта підтримає “всіх патріотів і всіх елементів, що стоять за порядок в Росії” необхідною збройною силою [10, с. 67–68].

Проте уряд Франції та представники вищого командування, яке дислокувалося з часів війни в Яссах спільно з військовими місіями країн Антанти, пильно стежили за подіями на Півдні Росії, зокрема в чорноморському регіоні відтак в Україні, оскільки він мав надзвичайно важливе значення для надання військової допомоги антибільшовицьким силам на Дону і Кубані. 16–20 листопада в Яссах відбулася широка нарада представників Антанти, впливових політичних діячів колишньої Росії на чолі з П. Рябушинським і П. Мільковим та дипломатичної місії Гетьманату. У прийнятій декларації від 17 листопада було викладено, по-суті, запрошення військ Антанти для допомоги у боротьбі з більшовиками. Як свідчить архівний документ – звіт про нараду в Лондоні в грудні 1918 р. за участю військового командування Антанти і президента США В. Вільсона – інтервенція експедиційного французького корпусу на півдні України вважалася невідворотною. “Одним з питань була необхідність союзницької інтервенції в Росії, – зазначалося в ньому, – Ця нещасна країна у важкому стані, хоча не все безнадійно. Народ, втомлений політикою грабунку і насильства, яку впроваджують більшовики, щиросердечно запросив би інших, і союзники могли б повернути порядок і особисту свободу... Численні російські діячі прибули до Лондону і Парижу з метою заручитися підтримкою союзних урядів у їх заходах стосовно вирішення більшовицької проблеми. Вони наголошували, що це зачіпає не лише інтереси Росії, а всього світу, і що в інтересах людства було б вирішити проблему негайно” [11, арк. 18].

Власне, кораблі французьких військ з’явилися в портах Севастополя і Одеси вже наприкінці листопада. Перші контакти з їх командуванням і дипломатами на чолі з Е. Енно зав’язав 12 грудня командувач Південним фронтом (з 2 січня 1919 р. – військовий міністр УНР) генерал О. Греков, коли його війська займали Одесу. Прихильник військово-політичного союзу з Антантою, він дозволив французам займати прибережну частину міста. Але коли 17 грудня підійшла до Одеси головна ескадра й висадила на берег 156-ту піхотну дивізію (близько 15 тис. солдатів і офіцерів із артилерією), французьке командування спільно з десятитисячною армією денікінських офіцерів витіснило українців з міста на лінію Тирасполь-Бірзула (Котовськ) – Миколаїв-Херсон. Загальна чисельність одеської групи військ склала 45 тис. вояків. Утворилося військово-протистояння, яке було поглиблене нотою Директорії країнам Антанти від 19 грудня, в якій наголошувалося, що Україна не потребує допомоги від держав Антанти, якої в свій час домагався усунутий від влади гетьман П. Скоропадський. Водночас, під сумнів ставилася інтервенція антантівських військ та їх присутність на території України.

Треба відзначити, що за часів Гетьманату в Одесі перебувала група українських воєначальників: командир 1-ї Чернігівської кінної дивізії, водночас Одеської групи військ генерал В. Біскупський (згодом, за Директорії, залишений на посаді), а також генерал К. Прісовський, один із організаторів українського війська за Центральної Ради і Гетьманату, та генерал П. Долгоруков, у яких склалися дружні відносини з впливовим французьким дипломатом Е. Енно. Після падіння Гетьманату у планах українського генералітету, які повністю підтримував представник Франції, було утворення на півдні України крайового національного уряду з українською армією під французьким протекторатом. Коли до влади прийшла Директорія, генерали К. Прісовський і П. Долгоруков, усунуті з армії, перейшли на службу до генерала Денікіна. Віце-консул Франції Е. Енно сприйняв перемогу Директорії як прихід до влади пробільшовицьких сил

й своїми звітами в Париж додавав процесу утворення негативного іміджу України [12, с. 215].

Наприкінці 1918 р. Добровольча армія генерала А. Денікіна вела активні бойові дії проти військ більшовицької Росії, оволоділа регіоном Північного Кавказу з Кубанню й через Новоросійськ встановила відносини з Антантою і стала отримувати допомогу зброєю та військовими матеріалами. Як згадував генерал Добрармії О. Лукомський, 23 листопада в Новоросійськ прибула англо-французька ескадра, а 27-го військова місія Антанти. Згідно ухваленого 16 листопада в Бухаресті плану, війська союзників (близько 12 дивізій) повинні були прибути в Севастополь і Одесу, зайняти Південь України й під командуванням французького генерала д'Ансельма перейти в наступ, зайняти Київ, Харків, Донбас й встановити зв'язок з Добровольчою армією, утворити спільний фронт проти більшовиків. Франція запевняла Денікіна, що надасть усіляку допомогу його армії, чисельність якої слід було довести до 250 тис. [13, с. 65–69]. Таким чином, після падіння Української Держави гетьмана Скоропадського, основну ставку на боротьбу з більшовиками Антанта поставила на Добровольчу армію й з цієї позиції формувала стосунки з Директорією.

Наприкінці грудня утворилася ситуація, яка позитивно відбилася на українсько-французьких відносинах. Коли в Одесу прибув командувач союзними військами на півдні Росії генерал Філіпп Генрі д'Ансельм та начальник штабу французького експедиційного корпусу полковник Генрі Фрайденберг, вони потіснили віце-консула Еміліо Енно і зайняли провідну роль як військовики у ставленні до перспективних союзників у боротьбі з більшовиками, ставлення Антанти до Директорії змінилося на краще. Переговорний процес з українцями вони скерували на утворення єдиного проти більшовицького фронту: Антанта–Добровольча армія Денікіна–Україна. У ті дні в Одесі перебували українська дипломатична делегація А. Марголіна, а також представники з Білорусії (О. Баханович), Дону (І. Черячукін) та Кубані (Л. Бич), які теж прибули з завданням порозумітися з представниками Антанти. Пізніше А. Марголін писав, що у перший день приїзду зустрівся з ними та провів переговори, в яких взяли участь прибулі з ним дипломати Галіп, Мацієвич і Шемет. Оскільки усі мали аналогічні завдання, вирішили укласти спільну декларацію, яка б містила основні прагнення своїх урядів: тісну співпрацю з Антантою у боротьбі з більшовицьким режимом, визнання їх держав незалежними і невтручання Антанти у їх внутрішні справи. У тексті меморандуму, складеного Марголіним і ухваленого усіма делегаціями зазначалося: “Представники України, Білорусії, Дону і Кубані, зібравшись у Одесі, на спільній нараді, постановили звернутися до верховного командування країн Антанти з меморандумом у наступних питаннях: 1. про форму державного устрою цих територій та сусідніх з ними державних утворень; 2. про шляхи і методи для придушення анархії та більшовизму у всіх тих державах і частинах, на які розпалася Росія... В результаті зникнення центральної влади ті частини країни, які не визнали більшовицького режиму, організували при допомозі здорових елементів місцеву владу й оголосили себе суверенними державними одиницями... Ми звертаємося через Високе союзне командування до держав Антанти з проханням щодо надання можливої допомоги національним устремлінням наших народів і зміцнення вже утворених окремих держав” [14, с. 380–382]. Відносно шляхів реалізації цих завдань і, перш за все, якнайскорішої ліквідації агресивного більшовизму делегації пропонували не ускладнювати проблему створення єдиної армії, а надати конкретну допомогу національним збройним силам їх країн. Щоправда, допускалося утворення єдиного генерального штабу на основі домовленостей їх державних утворень з країнами Антанти. В окремому пункті зазначалось його невтручання у внутрішні

справи їх країн. 5 лютого 1918 р. декларація була подана генералові д'Ансельму і з'явилася в одеських газетах [14, с. 381–382].

Загалом представники французького військового командування усвідомлювали перспективність військово-політичного союзу й знайшли порозуміння з делегаціями, але питання про визнання незалежності відносили на рішення Паризької мирної конференції. Було запропоновано Директорії створити 300-тисячну армію та укласти військовий союз з Денікіним. Українська делегація зобов'язалася взяти участь в операціях проти більшовиків, але лише на території України.

У результаті переговорів у Одесі делегації УНР під проводом генерала О. Грекова, яку французи прийняли досить прихильно, було знайдено порозуміння з ряду важливих аспектів. А головне – з проблеми спільної боротьби з більшовиками. Щодо підписання договору не дійшло, оскільки уряд Франції не визнавав незалежної України, але за деякий час була оприлюднена нібито таємна угода, яку українські делегати спростовували. Слід відзначити, що текст українсько-французької угоди за підписом генерала О. Грекова, викликав в Україні хвилю протестів. Щоправда, він сам не був впевнений в його автентичності, оскільки з'явився в прокомуністичній пресі [15, с. 252–253].

Надзвичайно активно виступали проти переговорів з представниками Франції на їх умовах угруповання соціалістичних партій. Центральний комітет Української партії соціалістів-революціонерів прийняв постанову, в якій висловлювалося неможливим і недопустимим втручання військ Антанти у внутрішні справи та запрошення їх на свою територію, що приведе до окупації України. Бурхливий протест викликала вимога усунути соціалістичний уряд. Аналогічну позицію щодо переговорів зайняла Українська соціал-демократична партія, що змусило С. Петлюру покинути її ряди. Українська партія самостійників-соціалістів висунула ряд вимог, на базі яких допускалися переговори: визнання самостійності України в межах від Сяну до Дону, право України брати участь у Паризькій мирній конференції, невтручання у внутрішні справи України.

Але військова ситуація, агресія більшовицької Москви змусили Директорію повернутися до переговорів з представниками Антанти. Відтак, у січні-лютому 1919 р., особливо після сформування нового уряду УНР С. Остапенка, відбулося кілька раундів українсько-французьких переговорів у Одесі та Бірзулі. Вони активізувалися у зв'язку з падінням Києва і широким наступом більшовицьких військ, коли уряд УНР перебрався до Вінниці. Отже, військова допомога Антанти була вкрай необхідна. До цього спонукала також нова ситуація, яка створилася після злуки УНР із Західноукраїнською Народною Республікою, яка вела війну проти агресивної Польщі. Відтак, Директорія втягнулася у збройне протистояння з Варшавою, змушена була утворити Волинський фронт і надавати посильну допомогу галичанам.

24–25 січня представницька делегація на чолі з С. Остапенком і О. Назаруком, отримавши широкі повноваження для укладення військово-політичних та економічних угод з Францією, провела черговий тур переговорів в Одесі. Враховуючи важке становище УНР, французька сторона в обмін на допомогу висувала ультимативні вимоги, які українці справедливо вважали принизливими: усунення з керівних посад В. Винниченка, С. Петлюри, голови Ради народних міністрів, міністра закордонних справ В. Чехівського; контролю над Армією УНР та ін. Але відставки В. Винниченка та В. Чехівського та деякі менш принципові поступки до успіхів чи вагомих результатів не досягли. Одною з вагомих причин невдачі було ставлення до України генерала Денікіна. Командувач Добрармії та російська контрреволюція не відступалися від ідеї “неподільної” Росії, в якій не було місця незалежній Україні, й не мали наміру

співпрацювати з “сепаратистами”. Але без порозуміння з Денікіним Україну Антанта не сприймала.

4 лютого Директорія скликала у Вінниці широку нараду, на якій знову постало питання про українсько-французькі переговори. Як згадував учасник наради І. Мазепа, насамперед було заслухано звіт голови української делегації С. Остапенка, який щойно прибув з Одеси. Він виклав умови французького командування, що мало відрізнялися від попередніх. Серед них були вимоги: реорганізувати Директорію і уряд УНР, впродовж трьох місяців створити українську армію з запрошенням на службу російських офіцерів, передати під контроль французів залізниці, звернутися до Парижу з проханням про протекторат над Україною. Звіт викликав гострі дискусії. Але визнано за необхідне йти на компроміси [6, с. 99–100].

Було визначено нову дипломатичну місію у складі: С. Остапенко (голова), І. Мазепа, Ю. Бачинський та генерал О. Греков, яка отримала повноваження на підписання договору. Головними умовами УНР були: визнання Антантою України та допуск її делегації на Паризьку мирну конференцію; повний суверенітет Директорії УНР; визнання автономності Армії УНР та її представництво при союзному командуванні; повернення Україні Чорноморського флоту; бойові дії української армії лише до етнографічних кордонів. Ці пропозиції були викладені на переговорах з полковником Фрейденбергом, які відбулися 6 лютого в Бірзулі у штабному вагоні. Полковник, по-суті, відкинув усі українські умови і рішучо наполягав на своїх. І лише твердий курс українських дипломатів змусив його відступити в деяких позиціях. Щодо визнання України суверенною державою, заявив він, – це справа Паризької конференції. Французька сторона погодилася на автономний статус Армії УНР з підпорядкуванням загальному союзному командуванню, визначила для неї сектор між Добровольчою і польською арміями на антибільшовицькому фронті, обіцяла забезпечити її необхідним озброєнням та припинити українсько-польську війну й вирішити долю Львова, допоможе знайти порозуміння з Румунією. Окрім всього, представник Франції запевнив українців, що Союзне командування військами Антанти на Півдні Росії докладе всіх зусиль для допомоги Україні надіслати свою місію на Паризьку мирну конференцію. Водночас пропонувалося віддати контроль над залізницями, допустити у війська французьких офіцерів-інструкторів, реформувати управління державою [16, с. 260–262].

С. Остапенко висловив французам незадоволення деякими умовами (за їх повне прийняття виступив лише генерал Греков), але обіцяв, що їх розгляне Директорія. Його доповідь у Вінниці 11 лютого 1919 р. викликала загальне розчарування керівництва України. Більше того, в знак протесту на французькі вимоги діячі соціалістичної партії В. Винниченко, В. Чехівський, М. Ткаченко і О. Жуковський вийшли із складу Директорії і уряду. Директорію УНР очолив С. Пеглора, який схилився до тісного союзу з Антантою. В результаті була схвалена резолюція, яка визначала цілком можливим підписання угоди з представниками Антанти в Одесі після узгодження її умов [17, арк. 5].

Відтак, 13 лютого було сформовано, згідно з вимогами Антанти, новий уряд республіки на чолі з С. Остапенком без соціалістів. Хоча 12 лютого французька сторона заявила про закінчення переговорів, катастрофічна ситуація на фронті – загальний наступ Червоної армії – змусила 14 лютого відновити українсько-французькі переговори. Вони відбулися в Одесі на більш високому рівні – між командувачем союзними військами на Півдні Росії генералом А.-М. Бертело та А. Марголіним і заступником міністра закордонних справ УНР К. Мацієвичем [18, с. 129].

Їх результатом стала домовленість, що Директорія УНР у відповідь на пропозицію генерала д'Ансельма ухвалить Декларацію про засади співробітництва з Антантою [19, с. 62–62]. Вже 17 лютого вона була прийнята й скерована французькому командуванню. У ній, зокрема, наголошувалося: “Українське правительство задоволене тим, що благородна Франція, вкупі з другими державами Антанти та Злученими Державами Північної Америки, готова підтримати нас і спільно вступити в рішучу боротьбу з більшовиками... Користуючись нагодою, звертаємось до французького народу та інших народів держав Антанти з закликком допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державності” [20, с. 45].

У першій половині лютого 1919 р. у проводі УНР сталися радикальні зміни, які суттєво вплинули на зовнішньополітичну орієнтацію. 10 лютого Директорію очолив С. Петлюра, в поміркований уряд С. Остапенка увійшли прибічники антантівського курсу міністром закордонних справ К. Мацієвич, а також А. Марголін, Т. Галіп, які продовжували переговори з представниками Антанти в Одесі та Бірзулі. С. Петлюра був прихильником негайного встановлення стосунків з Антантою для порятунку незалежної України від агресії більшовицької Росії, яка набирала все більших масштабів. Скориставшись тим, що в Східну Галичину прибула від Паризької мирної конференції поважна військово-дипломатична місія за участю представників Франції, Англії, Італії та США, на переговори з урядом ЗУНР щодо припинення українсько-польської війни він виїхав до Ходорова, де розпочалися 22 лютого переговори. 27 лютого С. Петлюра зустрівся з членами місії, яку очолював французький генерал Ж. Бартелемі.

Дослідники зовнішньої політики УНР часів Директорії й безпосередньо під керівництвом С. Петлюри, відзначали, що її основним принципом був політичний реалізм та прагнення підпорядкувати міжнародні стосунки головному завданню – забезпечити незалежність української держави. Її суть виразно висвітлив В. Косик у праці “Зовнішня політика Симона Петлюри”. Він писав: “Можна вказати на характеристичні риси закордонної політики С. Петлюри. Їх є декілька: а) безкомпромісова збройна боротьба за самостійність України проти всіх зовнішніх ворогів цієї самостійності; б) відсутність тенденцій до федералізму; в) відмова договорюватися з росіянами (червоними і білими), якщо вони не визнають самостійності України; г) устремління до зговорення з іншими сусідами, зокрема з Польщею, щоб виграти вищезгадану боротьбу за самостійність; це устремління виявляє свідомість, що в заснованій ситуації боротьба на кількох фронтах була надто тяжкою і тому з тактичних конечностей треба було зменшити скількість фронтів, – але без уступів щодо принципу незалежності України; д) намагання добитися дипломатичної, політичної, господарської, санітарної і військової допомоги від держав Антанти. Зокрема Франції, тобто, конкретно, – добитися визнання уряду, допущення до мирових переговорів, знесення блокади, допомоги Червоного Хреста для населення, формування армії з полонених, постачання озброєння тощо” [21, с. 44].

У ті дні різко погіршилися відносини Франції з генералом Денікіним, що вплинуло на активізацію українсько-французьких дипломатичних стосунків. Як згадував командувач Добровольчої армії, з прибуттям в Одесу д'Ансельма і Фрейденберга різко змінилося ставлення французів до нього. Вони потрапили під вплив генерала Грекова та інших представників УНР, а також Білорусії, Кубані, Дону, які висували ідею федерації знизу цих утворень, автономію їх армій під єдиним командуванням – генеральним штабом військ союзників й відкидали денікінську точку зору щодо єдиної армії, підпорядкованої виключно йому. У своїх спогадах “Гетьманство і Директорія на Україні” генерал А. Денікін наводив текст ноти Директорії за підписами Петлюри, Швеця, Макаренка і

Остапенка до генерала д'Ансельма, в якій, зокрема, зазначалося, що Директорія “прохає представників Франції взяти на себе керівництво Україною в сферах військовій, дипломатичній, політичній, фінансовій, економічній і судової впродовж усього часу, поки буде продовжуватися війна з більшовиками”. За Денікіним, це безперечно схилило Францію до Директорії. Але, оскільки це вело до окупації французами Півдня Росії, він був категорично проти подібного рішення української проблеми. Його особливо обурили заяви полковника Фрейденберга, що для Франції не дуже важливо якою буде Росія після більшовиків – єдиною чи поділеною на новоутворені держави. Він відзначав також, що з “благословення” Фрейденберга в Одесі стала виходити “виразно самостійницька і ворожа Добровольчій армії” газета “Нові Шляхи”. У середині березня відносини між військом Антанти на Півдні Росії та Добрармією обірвалися з ініціативи французької сторони [22, с. 182–184].

Хоча держави Антанти негативно сприймали соціалістичні експерименти Директорії УНР та спроби домовитися з більшовиками, а також не були прихильниками С. Петлюри, ситуація в Україні змушувала їх розраховувати на УНР і продовжувати переговори впродовж лютого 1919 р. У ході дискусій українські дипломати наполягали визнати суверенність України та надати військову допомогу у її боротьбі з більшовицькою Росією. Нарешті 24 лютого в Одесі було укладено попередню угоду про спільну боротьбу з більшовиками. Вона була надіслана в Париж на узгодження уряду Франції [23, арк. 13].

У ході переговорів проявлялося явне прагнення Франції зайняти домінуюче становище у Східній Європі, спрямоване на організацію антибільшовицького фронту, тобто збігалось з метою Директорії УНР. Незважаючи на перепони, надто відсутність єдності у зовнішньополітичній орієнтації в українському політикумі, в цілому українсько-французькі переговори набирали ознак оформлення договору, проект якого був опрацьований і висланий генералом д'Ансельмом на узгодження до Найвищої Воєнної Ради – маршалові Фошу. 1 березня генерал надіслав листа С. Остапенкові й доклав проект договору, який в основному збігався з бірзульським, а головне – у ньому зазначалися сприяння поїздки української дипломатичної делегації в Париж на мирну конференцію, автономія Армії УНР, військово-технічна допомога у війні з більшовиками. Французьке військове командування бачило в ньому головне – придбання ще одного союзника в боротьбі з більшовизмом, оскільки головною проблемою для Антанти було не питання відродження єдиної і неподільної Росії, а боротьба з більшовизмом. Англія не підтримувала заходи Франції, щоб порозумітися з Україною та використати її для спільної боротьби з більшовицькою Москвою, і робила ставку виключно на армію Денікіна [24, с. 78].

Проте серед керівництва Франції не було єдності щодо ставлення до України. На дебатах у французькому парламенті депутат Ф. Буйон, звинувачував міністра закордонних прав С. Пішона у нехтуванні українською проблемою. “Більше року Україна пропонує союзникам свою допомогу проти навали більшовиків, її представники зробили всі спроби зацікавити союзників у цій справі, вже рік, як Україна веде війну; їй достатньо дати зброю, і вона буде врятована. Вся російська проблема таким чином зміниться”. Водночас прихильники орієнтації виключно на Добрармію Денікіна звинувачували генерала д'Ансельма за його “українофільство”, за участь у переговорах з українцями. Коли, за думкою А. Марголіна, українсько-французька угода була складена і попередньо узгоджена делегаціями, “Раптом, зовсім несподівано в останніх числах березня, французькі представники заявили, що переговори про угоду по телеграфному розпорядженню з Парижа призупиняються” [14, с. 375]. Коли розгорталися дискусії, про українців говорили вже як про втрачену можливість. Українські війська були в цей час маже розбиті; розвиток інтервенції показав, що на Півдні

Росії стало неможливим створити спільний російсько-український фронт, Франції довелося робити вибір між цими силами. Ставку зроблено на користь Добровольчої армії. Аналізуючи загальноєвропейську політику Франції у той час, то її головною метою було сприяти відновленню Росії як головного союзника та створити сильну Польщу на противагу Німеччині. Однак Директорія, яка була противником обох цих держав, не вписувалася у зовнішньополітичну стратегію Парижу. А українсько-французькі стосунки і переговори на початку 1919 р. були зумовлені військовою ситуацією. Заходи військового командування не підтримали ні уряд Франції, ні Добровольча армія [20, с. 49–50].

Таким чином, орієнтація зовнішньої політики України на Антанту, яка по суті звелася до стосунків із Францією, не виправдала намірів українського проводу. Серед основних причин такого становища слід відзначити політичний курс союзників, які не визнавали України як незалежної держави й головним своїм завданням ставили відновлення білої Росії та усіяке посилення Польщі. Хоча ніхто з них не ставився до України вороже, тим не менше, ніхто й не вважав її суб'єктом міжнародного права.

Список використаних джерел

1. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: проблеми вивчення концепції та оцінки історіографії / В. Ф. Солдатенко // *Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (15–17 листопада 1995 р., м. Харків).* – Х.: ХДУ, 1995. – С. 256–262.
2. *Білоконь С.* Про становище історичної науки в Україні / С. Білоконь // *Український історик* (Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен). – 1990. – № 1–4. – С. 142–143.
3. *Симоненко Р.* Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 р. / Р. Симоненко – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 440 с.; *Симоненко Р. Г.* Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II половина 1919 – березень 1921 р.). / Р. Г. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1965. – 302 с.; *Карпенко О. Ю.* Імперіалістична інтервенція на Україні (1918–1920). / О. Ю. Карпенко. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964. – 255 с.; *Лихолат А.* Разгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине. / А. Лихолат. – М.: Госполитиздат, 1949. – 216 с.; *Рибалка І.* Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1962. – 185 с.
4. *Винниченко В.* Заповіт борцям за визволення / В. Винниченко. – К.: Україна, 1991. – 128 с.; *Грушевський М.* Якої ми хочемо автономії і федерації / М. Грушевський. – К.: б. в., 1917. – 37 с.; *Греков О.* Переговори з Антантою в Одесі / О. Греков. – Відень: б. в., 1927. – 104 с.; *Доценко О.* Літопис української революції: Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1923. Т. 2, кн. 5. – Київ–Львів: б. в., 1924. – 398 с.; *Марголін А.* Украина и политика Антанты: (Зап. еврея и гражданина) / А. Марголін. – Берлін: Изд-во С. Ефрон, 1921. – 396 с.; *Марголін А.* Українські твори. – Берлін: б. в., 1923. – 348 с.; *Мазепа І.* Творена держава: (Боротьба 1919 р.): [Спогади] / І. Мазепа // *Збірник пам'яті С. Петлюри (1879–1926).* – К., 1992. – С. 16–75; *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.; *Петлюра С.* Статті, листи, документи: Видано в 30 річницю з дня смерті [Т. 1] / Укр. вільна акад. наук у США; Редкол.: Л. Дражевська, Н. Лівницька-Холодна, Л. Чикаленко та ін. – Нью-Йорк, 1956. – 480 с.; *Петлюра С.* Вибрані твори і документи. – К.: Либідь, 1994. – 483 с.
5. *Будков Д. В.* Організація зовнішньо-політичного інформування за доби Директорії Української народної республіки / Д. В. Будков, Д. В. Веденєв // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* – К.: АН України, ін-т історії України. – 1993. – Вип. 4. – С. 12–20; *Веденєв Д. В.* Дипломатична служба Української держави 1917–1923 роки / Д. В. Веденєв. – К.: Національна академія СБУ, 2007. – 261 с.; *Рубльов О. С.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. С. Рубльов, О. П. Рент // *Україна крізь віки.* – Т. 10. – К.: Альтернативи, 1999. – 319 с.; *Городня Н. Д.* Позиція західних держав (США, Англії, Франції) щодо державності України (листопад 1918 – квітень 1919 року) / Н. Д. Городня // *Питання нової та новітньої історії: Збірник наукових статей.* – К., 1994. – Вип. 40. – С. 120–130; *Держалюк М. С.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. / М. С. Держалюк. – К.: Оріони, 1998. – 240 с.; *Кучик О. С.* Союзна інтервенція на Україні (1918–1919). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – 69 с.; *Кучик О. С.* Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року) / О. С. Кучик // *Збірка науково-методичних праць.* – Львів: в-во ВІ, 1999. – Вип. 5. – С. 68–81;

Соловйова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Монографія / В. В. Соловйова // Відп. ред. О. П. Рєснт. – Київ – Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с. Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: [Монографія] / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с. Дацків І. Б. Українська дипломатія (1917–1923 рр.) у контексті світової історії: [Монографія] / І. Б. Дацків. – Тернопіль: КРОК, 2013. – 621 с. 6. *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. 1917–1921 (Спогади) / І. Мазепа. – Т. 1. – Прага, 1942. – С. 73. 7. *Литвин В.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920). – К., 2003. – С. 296–297. 8. *Субтельний О.* Історія України. – 2-ге вид. – К., 1992. – С. 316. 9. *Яблонський В.* Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР / В. Яблонський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 42–43. 10. *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – С. 67–68. 11. *ЦДАВО* України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 18. 12. *Павленко Ю.* Українська державність у 1917–1919 рр. / Ю. Павленко Ю. Храмов. – С. 215. 13. *Лукомский А. С.* Деникин и Антанта / А. С. Лукомский // Деникин – Юденич – Врангель. Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – М., 1991. – С. 65–69. 14. *Марголин А.* Украина и политика Антанты / А. Марголин. – Берлин, 1934. – С. 380–382. 15. *Винниченко В.* Відродження нації. – Ч. III. – К.; Відень, 1920. – С. 252–253. 16. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В. Ф. Солдатенко. – К.: Просвіта, 1999. – 508 с. 17. *ЦДАВО* України. – Ф. 1092. – Оп. 6. – Спр. 2. – Арк. 5. 18. *Єпик Л. І.* К. А. Мацієвич – науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч / Л. І. Єпик // Укр. іст. журн. – № 1. – 2007. – С. 128–129. 19. *Svengros G.* La Republique Ukrainienne – la Republique Francaise. (1917–1922) / G. Svengros. – Lwiv: Kameniak, 1995. – S. 62–63. 20. *Гончар Б. М., Городня Н. Д.* Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.) / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня // Укр. іст. журн. – 2000. – № 2. – С. 45. 21. *Косик В.* Зовнішня політика Симона Петлюри / В. Косик // Симон Петлюра. Матеріали студійно-наукової конференції в Парижі (травень 1976). – Мюнхен; Париж, 1980. – С. 44. 22. *Деникин А. И.* Гетманство и Директория на Украине / А. И. Деникин // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.; Л, 1930. – С. 182–184. 23. *ЦДАВО* України. – Ф. 1429. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 13. 24. *Кучик О.* Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року) / О. Кучик // Збірка науково-методичних праць. – Львів, 1999. – Вип. 5. – С. 77–78.

Игорь Дацкив

ЭВОЛЮЦИЯ УКРАИНСКО-ФРАНЦУЗСКИХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1917–1921 ГГ.)

В статье осуществлена попытка установить, каким образом формировались международные отношения в период Украинской национальной революции 1917–1921 годов правительством Директории Украинской Народной Республики. Автор анализирует украинско-французские дипломатические взаимоотношения и их значение для Украины.

Ключевые слова: дипломатия, договор, переговоры, Антанта, Директория УНР.

Ihor Datskiv

EVOLUTION OF UKRAINIAN AND FRENCH RELATIONS IN THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

An attempt to set how international relations were formed in the period of Ukrainian national revolution of 1917–1921 years, by the government of Directory of Ukrainian Folk Republic is carried out in the article. An author analyses the diplomatic mutual relations of Ukraine and France and their value for Ukraine.

Key words: diplomacy, treaty, negotiations, Antanta, UPR's Directoree.